

Rettsprosessene

Hvordan har det norske rettsvesenet behandlet gjerningsmannen?

Etter terrorangrepene 22. juli 2011 ble gjerningsmannen dømt som tilregnelig til 21 års forvaring med en minstetid på ti år. Fornærmede og etterlatte har fått voldsoffererstatning. Både straffesaken mot terroristen og erstatningssakene for å avgjøre voldsoffererstatning var utfordrende for det norske rettsvesenet, på grunn av omfanget av sakene og den voldsomme interessen fra offentligheten.

Under de første avhørene av Breivik på Utøya etter pågripelsen ga han inntrykk av at det var sannsynlig med flere nært forestående angrep. I løpet av avhør på politihuset den 23. juli 2011 – etter at Geir Lippestad var oppnevnt til Breiviks forsvarer – ble det etter hvert klart at trusselen om nye angrep ikke var reell. Det var Breivik som ba om Lippestad som forsvarsadvokat. For å ivareta rettsstaten – som Breivik hadde angrepet – tok Lippestad oppdraget.

Hvorvidt gjerningsmannen var psykotisk (ofte omtalt som «sinnssyk» eller «gal»), eller om han kunne dømmes som tilregnelig, var et stort og betent spørsmål helt fra arrestasjonen og frem til domfellelsen. Det kan også fortsatt ansees som betent. Det henger sammen med at så godt som alle de som er enige med Breivik når det gjelder skepsis til et flerkulturelt samfunn og innvandring, mente terroraksjonen var en gal og forkastelig måte å gi uttrykk for denne skepsisen på. Dersom Breivik var utilregnelig, kunne handlingene hans forklares som psykotiske og ikke som voldelige uttrykk for ideologiske standpunkt. Terrorhandlingenes brutalitet fikk imidlertid mange – uavhengig av ideologi – til å mene at Breivik måtte være «gal» - altså utilregnelig.

Aktorene Inga Bejer Engh og Svein Holden la i tiltalen ned påstand om utilregnelighet, med støtte i den første rettspsykiatriske utredningen, men ikke i den andre. Fordi spørsmålet om tilregnelighet var omstridt, går dommen (lenke) grundig inn på dette spørsmålet. Det springende punktet var om Breivik hadde evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen eller ikke. Den første utredningen peker på at hans vrangforestillinger om Norge og Europa (jf. konspirasjonsteorien om Eurabia) ikke har grunnlag i virkeligheten. Den andre utredningen peker på at selv om forestillingene ikke har grunnlag i virkeligheten, så inngår de i den høyreekstreme subkulturen Breivik hevdet å være del av. Den første rapporten betegner også Breiviks oppfatning av ansvar for å avgjøre hvem som skal leve og dø for «fullstendig umulig» – et kriterium for psykotiske vrangforestillinger som innebærer utilregnelighet. Dommen vurderer denne oppfatningen som *etisk sett fullstendig umulig*, men likevel *ikke fysisk umulig*. Sett sammen med evnen til å holde planene skjult, fant retten på dette grunnlag at Breivik kunne dømmes som tilregnelig. Fordi behovet for beskyttelse av samfunnet ble vurdert som aktuelt også etter 21 års fengsel, ble han dømt til forvaring. Forvaring kan – i motsetning til fengsel – forlenges også ut over 21 år. Minstetiden ble satt til 10 år fordi minstetiden i 2012 ikke kunne settes høyere – ifølge straffeloven. Breivik anket ikke (tingretts-)dommen, fordi han ikke anerkjente det rettssystemet som dømte ham. Dommen ble dermed rettskraftig.

I 2015 stevnet Breivik staten for at soningsforholdene brøt med menneskerettighetene. I 2016 fikk han delvis medhold i Oslo tingrett. Både Breivik og Staten anket, og i 2017 ble Staten frifunnet på alle punkter i Borgarting lagmannsrett. Breivik anket til

Høyesterett, men saken ble avvist. Breivik forsøkte å få saken sin opp i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg, men der ble den også avvist.

Hvordan har det norske rettsvesenet behandlet fornærmede og etterlatte?

Som nasjonalt traume rammer terrorangrepene hele Norge, men noen var direkte berørt, som etterlatte etter noen av dem som ble drept, eller fornærmede – de som ble skadet og de som var i livsfare uten å bli fysisk skadet. Det er disse to gruppene – etterlatte og fornærmede – som har fått sine saker vurdert av det norske rettsvesenet, fordi det var disse gruppene som kunne søke om voldsoffererstatning.

Alle de etterlatte og fornærmede fikk hjelp av bistandsadvokater, både under straffesaken og i forbindelse med erstatningssaker. Fordi det var så mange saker, valgte bistandsadvokatene ut 14 pilotsaker som kunne danne presedens for alle de andre (www.idunn.no/tidsskrift_for_erstatningsrett_forsikringsrett_og_velferdsrett/2015/03/utviklingen_av_voldsoffererstatningsordningen_etter_22_jul). Sakene som ble valgt ut som pilotsaker, var forskjellige fra hverandre, men samtidig lignet de på andre saker, sånn at erstatning som ble vedtatt for én pilotsak, kunne være den samme som for alle de andre sakene som lignet den.

De 14 pilotsakene ble så behandlet av kontoret for voldsoffererstatning, påklaget og deretter behandlet av Erstatningsnemnda for voldsofre. Gjennom disse prosessene ble det avgjort hvilke grupper som fikk erstatning, og størrelsen på erstatningen.

Selv om det er lett å si seg enig i at «ofrene for 22. juli burde få voldsoffererstatning», så var det ikke like lett å avgjøre hvor grensen skulle gå for hvem som skulle få erstatning, og hvem som ikke skulle: hvor nært/langt fra bombebilen skulle du være da den gikk av, for å være berettiget til erstatning? Hadde det betydning om du arbeidet i regjeringkvartalet eller ikke? Var det bare de som befant seg på Utøya da skytingen startet, som var berettiget til erstatning? Hva med de som var på campingen og dro ut for å redde flyktende ungdommer?

Og når beløpet ikke kan erstatte det som er grunnlaget for utbetalingen – de tapte livene og de varige skadene – hvilke beløp er det da rett å dele ut? Disse svært krevende etiske spørsmålene har rettsvesenet gitt sine svar på. Og rettsvesenets svar har fått praktiske konsekvenser: Etterlatte og fornærmede har fått utbetalt penger. Eksempelvis fikk alle som var på Utøya under angrepet, minimum 300 000, fordi alle ble ansett å ha vært utsatt for drapsforsøk. De som ble fysisk skadet, fikk videre erstatning ut fra om skaden var betydelig eller livstruende. Leirdeltagere som var på fastlandet under angrepet, fikk i utgangspunktet ingen erstatning.

Selve erstatningen ble tolket og forstått på ulike måter av de berørte: I en rapport fra NKVTS (lenke https://www.nkvts.no/content/uploads/2016/02/Rapport_2_2016_net.pdf) fortelles det hvordan overlevende (fornærmede) selv har tolket og forstått den erstatningen de har fått. For noen betydde den frihet fra økonomiske bekymringer, for noen ga den trygghet for fremtiden, og for noen hadde den gitt tilgang til opplevelser eller anskaffelser som økte livskvaliteten. Noen knyttet erstatningsbeløpet til behov som var oppstått som følge av angrepet, noen knyttet det til straffen, og noen så det som uttrykk for alvorlighetsgraden av det de hadde blitt utsatt for. Noen syntes det var vanskelig å motta erstatningspengene fordi de var usikre på om de trengte eller fortjente dem, eller

Tematekst

syntes det var galt at det de hadde opplevd, skulle kompenseres med penger, som om det kunne gjøre opp for å ha blitt utsatt for terrorangrepet.

Se også: «*Kilder og verktøy*» med oversikt over kilder knyttet til rettsprosessene